

ПАННО З ЧУДАМИ СВ. ЯНА З ДУКЛІ У КОСТЕЛІ ОТЦІВ БЕРНАРДИНІВ У ЛЬВОВІ.

(Невідомий художник XVII ст.)

УДК 75.052(477.83) "16"

Ольга КРАВЧЕНКО,

аспірант ЛНАМ, м. Львів, Україна

Анотація. У статті досліджується пам'ятка XVII ст. з львівського костелу Бернардинів – панно з чудами св. Яна з Дуклі. Подається історична довідка щодо особи св. Яна та опис пам'ятки, розглядаються згадки про панно в літературі. Основна увага приділяється портретним зображенням у композиціях медальйонів панно.

Ключові слова: панно, св. Ян з Дуклі, портрет, медальйон.

У процесі дослідження портретного малярства Галичини XVII-XVIII ст. у колі нашої уваги опинились винятково цікаві твори мистецтва XVII ст., намальовані на дерев'яній основі, картини з зображенням чуд св. Яна з Дуклі, що вразили своїми портретними зображеннями, виконаними невідомим, проте, досить професійним майстром. Цю одну з найцікавіших та майже не досліджених пам'яток XVII ст. приховує від нашого ока львівський костел Бернардинів (сьогодні – церква св. Андрія). З глибини віків ансамбль храму та монастиря доносять до нас послання про чуда св. Яна з Дуклі. Про його діяння та прославлення розповідають нам фрески ротонди над криницею, релігійні картини віттарів, виточені з мармуру скульптури та «велике панно», що складається з кількох частин і є без перебільшення визначною пам'яткою в історії Львова. Цінність її в першу чергу полягає у розкритті цікавого для нас світогляду та життя львів'ян XVI-XVIII ст. Оповідючи нам про чуда, які відбувались уже після смерті св. Яна з Дуклі біля його гробу або при з'явленні святого у хмарах, автор знайомить нас із реальними постатями, з тими, кому вдалось одужати, дякуючи милості святого Яна. Розглядаючи панно, неможливо не захопитись докладно та ретельно промальованими обличчями та одягом зображених осіб, конкретизованими львівськими пейзажами, детально виписаним інтер'єром храму, де відбувалось чудо зцілення.

Розпочавши своє дослідження над пам'яткою, ми в першу чергу сконцентрували свою увагу на самій особі чудотворця.

Святий Ян народився в містечку Дукля на Лемківщині (тепер Польща, Підкарпатське воєводство, Кросненський повіт) близько 1414 року. У двадцятилітньому віці він вступив до монастиря францисканців, а згодом до ордену бернардинів. Бернардинами у Польщі називали відгалуження францисканського ордену від першої церкви св. Бернарда у Кракові. Після 1463 року він оселився у львівському монастирі Бернардинів, де здобув славу як проповідник та прийняв більш суворий устав [1, 83].

Ще за життя цей святий прославився різними чудами, навіть по смерті, через три століття, пам'ять про його діяльність не згасла – в 1733 році папа Климент XII оголосив Яна з Дуклі «благословенним», а у 1739 році – покровителем Польщі, Руси та Литви. Під кінець життя святий тяжко хворів, він втратив зір і йому відняло ноги. Проте святий не покидав своїх добродіянь і продовжував свою священницьку справу [36, 12-16].

Ян з Дуклі помер у Львові 29 вересня 1484 року і відразу вірні стали вшановувати його пам'ять. Культ Яна з Дуклі поширився серед католиків не лише в Галичині, а й у сусідніх країнах [13, 62-93].

Святого було поховано на цвинтарі, що колись знаходився з південного боку костелу. Існує легенда, що з місця, де поховали святого, за рік вдарило цілюще джерело. Ця подія була розцінена як чудо, на місці джерела викопали криницю, а моці св. Яна перепоховали. [1; 82] Відомо, що при похованні гріб святого був, як пишуть дослідники поч. ХХ ст., «звичайним» [19, 10], до того часу, поки 23 жовтня 1521 року Ян Коморовський, законник-провінціал ОО Бернардинів, дістав кості св. Яна, обмив їх водою і вином, зложив у дубову скриню та поставив її на підвищеному місці. Гріб було закладено каменем, на якому був вирізьблений напис латинською мовою, що засвідчував дату його смерті. [19, 10] Очевидно, власне так виглядав гріб святого перед тим, як вдарило з нього джерело та перепоховали святі моці до костелу. Є згадка, що у 1620 році криниця була реконструйована, що свідчить про те, що моці святого на той час уже перебували у храмі [1, 85].

Пізніша доля моців св. Яна з Дуклі згадується вже аж у ХVІІІ ст., після проголошення його благословенним. У 1608 році було споруджено гріб св. Яна з Дуклі, за дорученням Б. Авелдіса будівничим і архітектором Войцехом Капіносом молод-

шим з цеховим прізвиськом Зичливий [1, 87]. Гріб був виготовлений з темно-червоного мармуру (за розмірами: 5 ліктів у довжину, 4 лікті у ширину, 2 лікті у висоту) та було встановлено праворуч від головного вівтаря. До гробу вели дві мармурові сходинки, з мармуровими балясами, що розпочинали свій марш з другої сходинки (по боках по 6, а біля голови і ніг – по 4). Поміж балясами було зведено постамент, на якому спочивала мармурова лежача постать святого. У такому стані гріб перебував аж до 1737 року, пізніше, у 1740 році, його перенесли до нового великого вівтаря, а моці переклали у срібну труну [19, 9-10].

Свідченням вигляду та місцезнаходження гробу до 1737 року є детально промальований інтер'єр, що часто зустрічається на зображеннях із чудами святого Яна. Отже, можна припустити, що панно, можливо, відображає події, що відбувались у XVII – поч. XVIII ст. праворуч від головного вівтаря костелу бернардинів. Також ми припускаємо, що митець міг бути очевидцем чуд, що відбувались при гробі святого. Таким чином, ми маємо нагоду приписати цей твір пензлю майстра XVII – поч. XVIII ст. Саме в цей час, у 1630-1640-х роках, було створено сімнадцять дерев'яних вівтарів, виконаних майстрами з Ярослава Томою Гуддером і Конрадом Кутшенрайтером. Ці вівтарі не збереглися до нашого часу, тому ми можемо лише припускати їх зв'язок з досліджуваним дерев'яним панно, оскільки від 1736 до 1746 року було встановлено 16 нових вівтарів, що частково збереглися по сьогодні, головний з них – св. Яна з Дуклі, куди було перенесено моці святого, а інші – Пресвятої Богородиці; Антонія Падевського; Архангела Михаїла; Розп'ятого Христа; св. Петра з Алькантари; св. Теклі; св. Андрія Первозванного; св. Йосифа Обручника; св. Івана Капістрана; св. Анни, дочки Фануїла, пророчиці; св. Франциска; св. Станіслава з образом св. Варвари (обидва образи втрачено); трьох Царів (з образом Різдва Христового); св. Івана; св. Бернарда [19, 88-89]. Проте стилістична подібність цих вівтарів з досліджуваною пам'яткою не проглядається. Отож, панно, найправдоподібніше, є твором ранішого часу, можливо періоду створення перших вівтарів 1630–1640-х рр.

За часи воєн та постійної зміни влади у місті костел було неодноразово пограбовано, зникло багато коштовних пам'яток, присвячених св. Янові з Дуклі, які колись були подаровані костелу на знак подяки за сцілення.

Невідомо коли саме реліквії святого було вивезено зі Львова. Від 1945 року вони знаходились у бернардинському костелі в Жешові, а від 1974 року – у невеличкому містечку Дуклі, звідки й походив чудотворець. Від 1948 року в Римі проходив процес канонізації, який завершив папа Ян Павло II в Крошні 10 червня 1997 року [43].

На сьогодні частина мармурового саркофагу з 1608 р., що колись була основною окрасою головного вівтаря храму, вмонтована у зворотний бік цього ж вівтаря. Справа і зліва від престолу бічними дверима можна пройти у приміщення поза вівтарем, де розміщується гріб святого та хор ченців. Потужні колони підтримують скульптурну композицію уславлення святого Яна на небесах. На основах колон зображено святих Уставу св. Франциска Асизького: св. Франциск Асизький, св. Текля, св. Берnard, св. Іван Капістран, св. Людвіг і св. Бонавентура [2].

Культ віри у спасіння та зцілення за допомогою св. Яна набув найширшого розголосу у XVII – поч. XVIII ст. Завдяки молитві до чудотворця віруючі отримували великі полегшення, виздоровлювали, здійснювались їхні надії та сподівання. Вважається, що саме Ян з Дуклі вберіг Львів від руйнувань під час численних воєн, що завдяки цьому чудотворцю місто зберегло своє обличчя, донесло до сьогодні своєю історію та багатющу мистецьку спадщину.

Найважливішою подією, що остаточно прославила та затвердила чудотворність святого після його смерті, була облога міста військами Богдана Хмельницького в 1648 році. Святий Ян з Дуклі своєю появою в небі врятував місто від захоплення козаками, вберіг від руйнацій. З того часу святого почали зображати на релігійних картинах, як він з'явився в небі з хмар, клякаючи та молитовно підносячи руки вгору [29].

Того ж року, на честь спасителя міста Яна з Дуклі і в пам'ять про облогу міста військами Хмельницького, поставили перед костелом бернардинів дерев'яну колону.

У 1736 р. за проектом магната Михайла Северина Жевуського, родинним патроном якого був святий Ян, було споруджено на тому ж місці перед храмом нову колону, що збереглася до наших часів. Колону встановив Томаш Гуттер або Фабіан Фесінгер. Раніше на колоні стояла статуя святого: він стояв навколішки з руками, молитовно піднесеними до неба [1, 90].

Сама скульптура зникла безвісти після 1944 року. За деякими даними у 1949 році разом з іншими пам'ятниками її

відправили до Польщі, а на місце статуї поставили необарокову вазу. А за іншими джерелами, після Другої світової війни російські війська, які захопили місто, скинули фігуру Яна з Дуклі з п'єдесталу і розстрожили її [14].

Одним з надзвичайно цікавих та поцінованих творів костелу Бернардинів є релігійна картина «Апофеоз Яна з Дуклі», який було замовлено у 1677 році міськими радниками. Місто подарувало його монастиреві на знак вдячності блаженному за добродійства, які він проявив під час різних нападів та облог Львова [1, 88; 91]. Цей образ знаходиться на північній стіні над лавами у пресвітерії костелу, поміж двома частинами нашого досліджуваного панно. Дане полотно зображає св. Яна як посередника та речника Ісуса Христа та Богородиці, що здійснює чуда на землі. Між собою святих з'єднують промені, які через св. Яна з Дуклі виліковують хворих та знедолених людей [25, 79-86].

Цікавим для нас виявився той факт, що це полотно згадується у декількох літературних джерелах [25, 18], але чомусь про панно, яке відповідає тематиці «Апофеозу» та створює органічну та композиційну з ним єдність на північній стіні пресбітерію, дані замовчуються.

Отож, малодосліджена пам'ятка, загадкове «велике панно» з бернардинського костелу, що присвячується чудам св. Яна з Дуклі, являє собою твір XVII ст. пензля невідомого автора. Цей твір вперше згадується львівським дослідником другої половини XX ст. Володимиром Вуйциком, який і назвав його «великим панно» [1, 91]. Пам'ятка виконана на дерев'яній основі. Частина панно знаходиться у пресвітерії цього храму, а частина у збірці Олеського замку (Філія Львівської Національної галереї мистецтв). Композиція панно являє собою ряди медальйонів, на яких невідомий автор відтворив чуда святого Яна. Частина панно, яка залишилась у храмі, складається з чотирьох частин, кожна з яких обрамлена мальованим орнаментальним декором. Ці картини розміщено по обидва боки пресвітерію на північній та на південній його стінах. По праву руку від вітваря знаходиться більша частина панно, що налічує загалом 59 медальйонів, які розміщені в чотири ряди. У трьох верхніх рядах нараховується по 15, а в нижньому – 14 медальйонів. Композиція рядів медальйонів на цій частині обрамлена мальованим орнаментом.

Три інші частини «панно» знаходяться на стіні зліва. Частина, найближча до престолу, складається з 5 медальйо-

нів, розміщених вертикально, один під другим і обрамлених орнаментом. Друга, також – 5 медальйонів, розміщені вертикально та обрамлені аналогічним орнаментом, що повторюється на першій та другій частинах. Третя частина складається з п'яти рядів по три медальйони. Обрамлення є лише на трьох сторонах – четверта сторона обрізана, проте для композиційного завершення, на стіні, що примикає до даної частини «панно», домальовано той самий орнамент, очевидно, щоб завершити композицію даної частини.

Усього у пресвітерії знаходиться 84 медальйони, які демонструють чуда св. Яна з Дуклі. Проте, з давніх літературних джерел ми дізнаємось, що святий виконав 330 різних чуд, зцілення від хвороб, навіть були випадки, коли святий зумів зарадити смерті [25, 79-86].

Під зображеннями зцілень на медальйонах є нумерація, яку автор твору ввів задля датування або щоб підкреслити послідовність зцілень, сотворених св. Яном. Окрім нумерації, як своєрідне пояснення до зображень, є написи латиною, що засвідчують на кожному окремому медальйоні конкретну особу, її походження та хворобу, яку було виліковано святим. Таким чином, можна припустити, що зображення є портретними, оскільки вказано на особу портретованого, тобто перед нами постають реальні постаті з XVII ст. Даний твір мистецтва є свого роду медичною картою, яка ідентифікує особу кожного з пацієнтів, що звертались до святого за зціленням.

Оглядаючи медальйони, бачимо, що сама подія зцілення відбувалась на відкритому просторі серед пейзажів, подібних до львівських, а також біля гробниці святого у бернардинському костелі. За описами місцезнаходження гробниці з літературних джерел та за зображеннями інтер'єру на медальйонах, ми зауважили подібність змальованого автором твору місця, де відбувались чуда у костелі. Це видно навіть у сучасному інтер'єрі храму. На багатьох композиціях ми бачимо, як подія відбувається біля гробу з темного червоного мармуру, праворуч від головного вівтаря, видно вікно та пілон, підлога з мармуровими плитами у шахматному порядку – всі ці деталі збереглись і в сучасному інтер'єрі. Це дає нам можливість припустити, що більшість див з «панно», повинні були відбуватись у храмі, саме біля гробниці святого.

Розглядаючи «панно» із зображеннями зцілень св. Яна з Дуклі, неможливо не замислитись над світоглядом та побутом тогочасного львів'янина. Тогочасна людина жила у по-

стійному страху перед нападами неприятелів, перед епідеміями, повенями, «трясінням землі», загалом перед аномальними явищами, які здавалися віщунами чогось недоброго і неминучого, чому зарадити могло лише якесь чудо. Людина, живучи в очікуванні лиха, вірила у можливість чуда, як у щось звичне та раціональне, – бо лише чудо могло врятувати її та змінити життя на краще. Часті війни також суттєво впливали на колективну психіку міщан, бо асоціювалися зі смертю і викликали жах перед невідомим, що породжувало панічні настрої, які обростали жахіттями та вірою у спасіння чудом. Натомість, радісними для тогочасних львів'ян були свята, процесії, ярмарки, які переривали монотонність буденщини. Моменти такого емоційного зворушення були особливо важливими на тлі побутового дискомфорту, антисанітарії і спричинених ними численних хвороб. Через відносно малий арсенал засобів тогочасної медицини, вони нерідко становили серйозну загрозу для людського життя. Тогочасний міщанин жив у релігійному універсумі, а тому з острахом очікував на смерть та Страшний суд, де будуть зважуватись його добрі й злі вчинки. В уяві тогочасної людини жевріла надія, що потойбічне життя може бути й не таким сумним, якщо земне життя відбутися достойно [3, 278-279].

З таких міркувань логічно видається на той час ідея створення панно з зображеннями чудес св. Яна. Люди, яким пощастило бути зціленими, раділи та прославляли святого, мабуть, вони і були ініціаторами та меценатами створення такого цінного твору. Щоб виконати його, треба було докласти величезні зусилля, адже митцеві потрібно було зібрати усі відомі випадки зцілення, задокументувати їх, створити портрети зцілених та відтворити кульмінаційний момент самої події зцілення. Пройшовши крізь віки, ці зображення доносять до нас образ тогочасного міщанина, розповідають про події з життя львів'ян, дають можливість відчутти атмосферу тогочасного Львова.

У наш час у костелі Бернардинів проводяться завершальні реставраційні роботи по відновленню фресок у пресвітерії. У зв'язку з цим панно є повністю закрите, що ускладнює докладне його дослідження. Сама пам'ятка також потребує реставрації, після закінчення якої можна буде провести докладніше обстеження та дослідити цю унікальну пам'ятку давнього мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вісник Інституту УКРЗАХІДПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЯ. Ч. 14. *Вуйцик В. С.* Вибрані праці. – Львів. – 2004.
2. *Вуйцик В. С.* Зустріч зі Львовом. Путівник. – Львів. – 1987.
3. *Ісаєвич Я., Литвин М., Стеблій Ф.* Історія Львова. У трьох томах. – Т. 1. – Львів: Центр Європи, 2006. – с. 279.
4. *Козицький А., Білостоцький С.* Кримінальний світ старого Львова. – Львів: Афіша, 2001. – 230 с.
5. *Лильо І. М., Лильо-Откович З. М.* Прогулянка Львовом. Путівник. – К.: Балтія Друк, 2005. – 224 с.
6. *Мельник Б. В.* Вулицями старовинного Львова. – Львів: Світ, 2002. – 272 с.
7. *Мельник Б. В.* Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття. – Львів: Світ, 2001. – 128 с.
8. *Островский Г. С.* Львов. – Л., «Искусство», 1975. – 208 с.
9. *Andrusikiewicz J.* Woje o Przełęcz Dukielską. – Kraków. – 1968.
10. *Binda J.* Kazania o Św. Janie z Dukli. – Kalwaria Zebrzydowska. – 1999.
11. *Бл. Janowi z Dukli w dwusetną rocznicą beatyfikacji 1733.* – Dukla. – 1933.
12. *Бл. Jan z Dukli – patron Polski, Rusi i Litwy.* – 1931.
13. *Bogdalski O.* Czesław. Bernardyni w Polsce 1453 – 1530. Tom II. – Kraków. – 1933.
14. *Chanas Ryszard, Czerwiński Janusz.* Przewodnik turystyczny Lwów. wyd. przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich. – 1992.
15. *Daszkiewicz A.* Ruch oporu w regionie Beskidu Niskiego 1939-1944. – Warszawa. – 1975.
16. *Dzik J.* Franciszek Lekszycki – malarz religijny baroku. – Kalwaria Zebrzydowska. – 1998.
17. *Garbarcik J.* Krosno – studia z dziejów miasta i regionu. T. I- III. – Kraków. – 1995.
18. *Gargielewicz J.* Cudowna Miłość, Święty Jan z Dukli. – Krosno. – 1997.
19. *Golichowski N.* Nabożeństwo ku czci Bł. Jana z Dukli. – Lwów. – 1903.
20. *Golichowski N.* Pamiątka uroczystości 440-letniej rocznicy śmierci Bł. Jana z Dukli zakonu OO Bernardynów, odbytej we Lwowie i w innych klasztornych kościołach r. 1884. – Lwów. – 1886.
21. *Golichowski N.* Bł. Jan z Dukli, cuda i łaski. – Lwów. – 1909.
22. *Grzywacz-Świtalski Ł.* Z walk na Podkarpaciu. – Warszawa. – 1971.
23. Historia Lwowa w zarysie wyd. w 1924.
24. *Holodok S.* Święty Jan z Dukli.
25. *Jurkiewicz O.* *Сурпан.* Bł. Jan z Dukli. Patron Polski, Rusi i Litwy. Żywot, nabożeństwo i pieśni na jego cześć. – Rzeszów. – 1931.

26. *Kaczorowski Bartłomiej*. Zabytki Lwowa.
27. *Kazimierzczak S.* Żołnierz losu nie wybierał. – Warszawa. – 1982.
28. *Konopnicka E.* Oratorium Bł. Jana z Dukli. Patron wieczystego pokoju, obrońca miasta Lwowa w r. 1648. – Lwów. – 1933.
29. *Kubal Ludwik*. Oblężenie Lwowa w roku 1648. – Warszawa. – 1930.
30. *Luboński P.* Operacja dukielsko-preszowska. Magury' 83. – Warszawa. – 1983.
31. *Łukaszewicz J. A.* Żywot Bł. Jana z Dukli. – 1906.
32. *Michalak J.* Dukla i okolice. – Krosno. – 1996.
33. *Moskalenko K.* Uderzenie za uderzeniem. – Warszawa. – 1974.
34. *Nowak J.* Ziemia krośnieńska w hołdzie św. Janowi. – Kalwaria Zebrzydowska. – 1998.
35. *Obruśnik A. E.* Bernardyńskie środowisko artystyczne w drugiej połowie XV i na początku XVI wieku. – Kraków. – 1995.
36. *Prochaska A.* OO Bernardyni lwowscy. T XIII. – Lwów. – 1919.
37. *Rusecki J.* Bernardyni lwowscy.
38. *Sitnik Alexander Krzysztof.* Bernardyni lwowscy. – Kalwaria Zebrzydowska. – 2006.
39. Słownik terminologiczny sztuk pięknych. – Warszawa. – 2006.
40. *Strojny A.* Lwów – miasto wschodu i zachodu. – Kraków: Bezdroża. – 2001.
41. *Witaliński J. Maciołek F.* Oto jest dzień, który dał nam Pan. Ze św. Janem z Dukli w Trzecie Tysiąclecie. – Kraków. – 1998.
42. *Wyczawski H. E.* Bernardyni polscy 1772 – 1946. – Kalwaria Zebrzydowska. – 1992.
43. *Wyczawski H. E.* Święty Jan z Dukli. – Kalwaria Zebrzydowska. – 1997.

**AUTHOR'S ART ORNAMENTS IN UKRAINE IN THE END
OF 20TH – AT THE BEGINNING OF 21ST CENTURIES:
TRADITIONS AND MODERN TENDENCIES**

Marta KRAVCHENKO,

*Ph. D. student, Lviv National Academy of Arts,
Lviv, Ukraine*

Annotation. *The tendencies of art ornaments development in Ukraine in the 20th century overlooking the traditions and modern tendencies are outlined in the article. The links between jewelry and alternative ornaments are analyzed. The work of the leading Ukrainian master's of ornamental art is considered. The difficulties and perspectives of the ornamental art in Ukraine are highlighted.*

Key words: *art ornaments, aesthetics, jewelry, alternative ornaments, stylistics, technological characteristics of the art process.*

Загальний вигляд монастиря бернардинів. Гравюра.

Облога Львова в 1648 р. Гравюра.